

VALAMI HELYETT

Szvoren Edina: *Verseim. Tizenhárom történet*

A lírai költészetet az jellemzi, hogy egyes elemek (szavak, kifejezések, képek stb.) helyett másikat használ; úgy tömörít, hogy helyettesíti az egyiket (ami így eltűnik, s ezért létét is csak kikövetkeztethetjük) egy másikkal. A (prózai) elbeszélő irodalomban ehelyett a hozzáadás, egymás mellé helyezés, kiegészítés a jellemző. Ezért szokás mondani, hogy a líra metaforikus, a próza meg metonimikus.

Az olvasó joggal vonja fel a szemöldökét, berzenkedik és ellenérveket sorol – persze, hiszen a fenti leírás közhelyes és felületes, nemcsak az egész gondolatmenet, hanem csaknem minden szó bőséges magyarázatra szorulna. Nagy munkával és sok-sok kötettel talán lehet érvelni is mellette – vagyis: nem teljesen és végleg elhibázott elképzelés –, de kár túl komolyan venni.

Két okból érdemes mégis ebből az ócska és gyanús ötletből kiindulni (túl azon, hogy talán felkelti az érdeklődést): egyrészt Svzoren Edina azt a címet adja kötetének, hogy *Verseim* – s ezzel felszólítja az olvasót, hogy mindvégig (és minden egyes novella esetében) azon töprengjen: mi ebben a vers-szerű, hol versek ezek a novellák, honnan jöhet a kötet cím? Mert az olvasó azt feltételezi, nem esetleges, véletlen (vagy kifejezetten félrevezető célzatú) a címadás. Megtaláljuk-e tehát azt, ami ezekben a szövegekben – vers? Másrészt éppen a kötet elején mintha meg is erősítene bennünket egy-két novella a „helyettesítés” központi szerepét illetően: mintha valóban arról volna szó, hogy valami *helyett* más áll a szövegben, s így egy (láthatatlan) „dolog” metaforáját olvasnánk – ami (feltételezhetjük) a líra sajátossága.

Az első, cím nélküli novella után rögtön ilyesmibe ütközünk (*A varrodobozban nincs hely éjjeli állatoknak*). A történet annyira volna, hogy az elbeszélő nő együtt neveli kisfiát párjával (egy másik nővel – leszbikus kapcsolatban élnek), és az elbeszélő váratlanul valami nagyon különöset fedez föl társával kapcsolatban, ami minden bizonnyal végzetes lesz a kapcsolatra nézve, tökéletesen meg fogja rontani viszonyukat. Ebből a leírásból valami kimarad: hogy mi is az a borzalom, amit az elbeszélő fölfedez. Azt sejtjük, hogy ami *ehelyett* be van illesztve, nemigen lehet más, mint metafora – a hiány, a meg nem felelés, a defektus helyettesítője; mert hiszen olyan abszurd, nevetséges és hihetetlen dolog, hogy csak afféle kibontott szóképek tudjuk elképzelni. Ráadásul átvétel egy elég ismert történetből (Peter Schlemiléből): az elbeszélő párja ugyanis elveszítette az árnyékát – és szemmel láthatólag maga sem tud róla.

A máskülönben minden ízében kerek történetből valami mintha ki volna véve, s helyette egy nehezen odaillő, a hi-

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
212 oldal, 3299 Ft

ányt pótló – de mégis látványosan idegen anyagú – betoldás van: arra indít, hogy találjuk ki (persze: reménytelen vállalkozás), mi állhatott ott „eredetileg”. Mintha erre az eljárásra utalna egy másik novella egy mondata: „Van, hogy egyetlen rész sem illik semelyik másik részhez, az egész mégis kikezdehetetlen: nem inog, áll, mint az irodaház.” (97.)

Egy másik novellában (*Eleken lakik a tolvajisten lánya*) rögtön a szöveg elején ez olvasható: „Azon a novemberi napon, amikor a férjem bizalma megrendült bennem...” (157.) – s ez után természetesen, hogy az olvasó azzal a várakozással áll neki a szövegnek, hogy ezt a minden bizonnyal fontos eseményt (is) megismeri. Csalódnia kell. Vagy – valami mást kap. Ha az elbeszélőt megbízhatónak hiszi, akkor el kell fogadnia, az ok az lehet – de ez sem egészen világos –, hogy a feleség, az elbeszélő nem rögzítette mindenütt az utánfutó ponyváját. Vagy valami más, amit nem is mond el. Ez furcsa lenne, hiszen mintha mindenről be akarna számolni, mintha dőlné belőle a szó. A ponyva rögzítésének semmiféle következménye nincs a történet folytatásában – igaz, a bizalom elvesztésének sincs semmi jele. Akkor: mi is történt? A szöveg eleje vezetett tévútra? Vagy történt valami, amit nem is veszünk észre?

De hát akkor már nem is egészen a helyettesítésnél, hanem egy másik figuránál: a kihagyásnál, elhallgatásnál (ellipszisnél) tartunk. (Ami maga is tekinthető helyettesítésnek – valami *helyett* a hiány van jelen.) Az utánfutós élménybeszámoló áradásából mintha éppen a legfontosabb maradna ki; és akkor megrendül – nem a férj, hanem a mi – bizalmunk: vajon az elbeszélő mi mindent hallgat még el?

Nemcsak a történet szintjén, hanem számtalan apró mozzanatban megmutatkozik az efféle hiány: „Máshol pedig négyoldalas listába szedve sorakoztak a NEHEZEN MEGJEGYZHETŐ IDEGEN SZAVAK – köztük az a szó is, ami később, felnőtt életében anyám kedvencévé vált” (111.) – olvashatjuk a *Vettem egy füzetet* című novellában. De mi lehet ez a szó? Hogyan találhatnánk ki? Vagy nem is érdekes? Akkor meg miért említi az elbeszélő? Becsalogat az ajtón, aztán leoltja a villanyt. A novella „címszereplőjének”, a füzetnek (vagyis: sok füzetnek) a tartalma mindvégig titok marad – nemcsak felesége elől, hanem előlünk is rejtegeti ezeket az elbeszélő, nagyon felületes leírásokat és egy-egy töredéket ismerhetünk csak meg. Az *Ez már volt, ez már megesett* című novellában szórán-szálán eltűnik a mondatok értelme – csak három példa: „Mondtam valamit, és a többiek azt hitték, apámról beszélek” (93.); „Mondtam valamit az időjárásról, de a többiek azt hitték, hogy a munkatársunkról beszélek, aki nincsen itt” (98.); „Motyogtam valamit, és ő szokás szerint azt hitte, apámról beszélek” (101.). Az elbeszélő azt állítja (vajon megbízhatóan? igazat mond-e?), hogy amit mond, egészen másra vonatkozik, mint amit hallgatósága ért belőle – valahol, menet közben hiány keletkezik, a kommunikáció (bár ez nem okoz zavart vagy feltűnést) zátonyra fut. A *Hátunk mögött a surrogás* elbeszélője – és egyik alakja – vélhetően gyerek: csapatostul és felváltva húznak valamit maguk után, ki a városból, szó szerint árkon-bokron át. Mi az? Az a bizonyos dolog kimondatlan marad, üres hely – csak apró utalásokból, elejtett szavakból következtethet az olvasó, hogy ez bizony: ember, feltehetően férfi; de hogy él-e vagy halott, hogyan került ebbe a helyzetbe, mikor, miért – az rejtve marad.

Valamit elrejtteni nem csak úgy lehet, hogy kimondatlan marad, vagy csak a hült helye – úgy is, hogy belesimul az átlagosba, a megszokottba, a környezetbe. Nem áll helyette semmi, de árulkodó űr sem marad utána – csak hangsúlytalan. Nevezhetjük ezt kiegyenlítésnek: ilyen az a tett, ami miatt a fent hivatkozott utánfutós történetben a férj bizalma megrendül a feleségében; nem lehet véletlen, hogy a szöveg egyetlen hosszú bekezdés, minden tagolás nélkül, az áradatban elvész a lényeg (ha van ilyen). Hasonló az a kérdés, hogy miért is került börtönbe a *Szeretnék valamit mondani az életemről* elbeszélője. „Állatokkal láttak” – jegyzi meg hangsúlytalanul, az olvasóra bízva a találgatást, aki csakhamar abszurd, hihetetlen, elképesztő fantáziáláson kapja magát... Holott a szöveg egykedvűen, szintelen hangon, minden kiemelés nélkül mondja a magáét.

Van végül olyan eset, amikor két elem nem helyettesíti egymást, nem is üresség van az elem helyén, hanem a kettő egyszerre, egymás mellett (vagy egymáson, egyik a másikkal összevegyülve) látszik: a kettő mintegy azonosul egymással. A *Látogatók* című novellában a főhős-elbeszélő szobája azonosává válik egy börtöncellával, berendezésével és a cellatársakkal együtt – a közvetlenül és valóságosan megtapasztalt tér ugyanaz, mint a leendő, vagy rettegett, vagy vágyott környezet. A képzelt és a megtapasztalt ugyanígy egybejár: az *Áruházi blues* lapjain – ott ráadásul az áruház leírásában alig észrevehetően, kis jelek révén egy kórház sejlik föl; mintha a helyszín, ahol járunk – és a szereplők, akikkel találkozunk –, egyszerre volna nagyáruház és kórház, eladók és ápolók.

Mindez – a helyettesítés, kihagyás, kiegyenlítés és azonosítás – csak négy a Szvoren Edina novelláskötetét irányító alakzatok közül – és az eddigi példák főként az egészre, a történetre (és történetmondásra) vonatkoztak. A mondatok, sőt a kifejezések és szavak szintjén viszont további izgalmak várnak az olvasóra: az ismétlések, megfordítások, átalakítások és elhagyások olykor egészen látványosak, és a zenei szerkesztés eszközeit idézik. Egyúttal persze jellemzik azt is, aki mindezt elmondja – ki bőbeszédű, ki nehezen fogalmaz, ki mániákus... Ezek révén találjuk meg (vagy ki) a beszélő hangot. Nincs mindig könnyű dolgunk: már az elbeszélő nemét sem mindig sikerül gyorsan felderíteni (például az *Áruházi blues* narrátora nőkről fantáziál), életkorát sem egyszerű.

És külön figyelmet érdemel a kötet kompozíciója: mert végül is kiderül (kiderül? mindezenre van egy magyarázat rá), hogy hol vannak ebben a gyűjteményben a „verseim”. Az utolsó előtti elbeszélés: *Jönnek a verseim*. Nem ez az utolsó szöveg – az túlságosan bombasztikus, szájbarágó (akár vásári) volna. A novella elbeszélője első verseinek publikációjára vár – természetesen szinte semmit nem tudunk meg ezekről a versekről (és a történet idejében meg sem jelennek), de mintha az egész élet szervező erejévé lépnének elő: az elbeszélő minden fontos kapcsolatát, minden kommunikációját, cselekedetét és gondolatát átfomálják. A versek, amelyek nemcsak hogy (az olvasó számára) nem megismerhetők, de jellegükről, jelentőségükről, értékükről sem lehet semmilyen benyomásunk – az egész élet mozgatói. Sorsuk külső hatalmaktól függ (a szerkesztőktől), de minden ezeken múlik. Ha erőszakot tennénk a szövegen, valamiféle allegóriát is kovácsolhatnánk ebből (és kinevezhetnénk – patetikus módon – öntüköröző, a kötet egészét címerként felmutató írásnak) – csakhogy éppen a kihagyásokkal, a mulatságos túlzásokkal és félresiklatásokkal maga a szöveg ellenáll ennek. Kibújik az ilyen értelmezés alól – mégis fenntart valamit ennek lehetőségéből, hiszen címében ott a kötet címe... A kötet vége felé teremődik meg a kötet íve: a teljes tétovaságból indulva eljutunk a „versekig” – igaz, semmit nem tudunk meg róluk.

Mindaz, amiről eddig szó volt, tekinthető csak technikának: poétikai fogások ügyes, játékos, elmélyült alkalmazásának, a mesterségbeli tudás parádés megmutatásának; olykor még azt is mondhatnánk, konvencionális is – amennyiben az abszurdra, a meglepőre, a kifordításra hagyatkozik, noha mindezt csöppet sem hagyományos módon teszi. De mégis: mi más? Mennyivel több mindez, mint furfangosan megformált történetek sora?

Talán a hang – valamennyi írás beszélőjén valami nyomasztó magány érződik, kényeszerű elfogadás; aki megszólal, nem teljesen érti, ami körülötte van, és őt magát sem értik mások; ebből nem konfliktus vagy tragédia, hanem egykedvűség, unott nyugalom, bele-törődés fakad. Az érzelmeknek – a szereplőkének sem – nincsenek nagy kilengései, túlzásai, erős megnyilvánulásai; a környezet valahol az elviselhető szegénységtől az alsó-középosztályig terjedő sávban található, a szereplők mozgatórugóiban nincs semmi különös – mindez egyenletes és nyomasztó szürkébe vonja ezt a világot. Sötét és szomorú titkokat hallgat el ez a szürkesség, káprázik is a szemünk: néha egyszerre több dolgot látunk, és fel sem tűnik mindig, mi fontos ebben a masszában. Elhallgatás, azonosítás, egyenmítés.